

“YASHIL TEXNOLOGIYALAR” VA QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYA*Xusenova Shaxzoda O'ktam qizi**Toshkent davlat agrar universiteti talabasi**Kamolova Nodira Xayrullo qiz**Toshkent davlat agrar universiteti talabasi**Toshtemirov Jo'rabek Mamarasul o'g'li**Toshkent davlat agrar universiteti talabasi*

ANNONTATSIYA Mazkur maqola xalqaro investitsiya huquqida “yashil texnologiyalar” tushunchasi va uning o’rni, shuningdek, investitsiya faoliyatida qayta tiklanadigan energiya uchun kiritilgan investitsiyalarning tahlilini o’z ichiga oladi.

Kalit so’zlar: xalqaro investitsiya, investitsiyaviy faoliyat, “yashil texnologiyalar” va qayta tiklanadigan energiya

АННОТАЦИЯ В данную статью включено понятие «зеленые технологии» и его роль в международном инвестиционном праве, а также анализ инвестиций в возобновляемую энергетику в инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: международные инвестиции, инвестиционная деятельность, «зеленые технологии» и возобновляемые источники энергии.

ABSTRACT This article includes the concept of “green technologies” and its role in international investment law, as well as an analysis of investments in renewable energy in investment activities.

Keywords: international investment, investment activity, “green technologies” and renewable energy sources.

KIRISH

Bugungi iqtisodiy globallashuv jarayonida investitsion faoliyat har bir davlat iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega element hisoblanadi. Boisi mazkur faoliyat mamlakatda sanoat ishlab chiqarish darajasini kengaytirishga va rivojlantirishga, iqtisodiyotning barqaror hamda progressiv o’sishiga xizmat qiladi. Shuningdek, bugungi kundagi butun bir insoniyat uchun eng katta muammolardan biri bo’lgan, havoning sanoat ishlab chiqarish natijasida ifloslanishi va insoniyat uchun zarur bo’lgan resurslarning kamayib borishi kabi muammolarni oldini olish uchun iqtisodiyotni o’zgartirish, qayta qurish va qayta ko’rib chiqish vaqti keldi. Ushbu yo’lda eng zarur yechimlardan biri “yashil texnologiyalar” hisoblanadi. Yashil texnologiyalarning asosiy maqsadi atrof-muhitni himoya qilish, o’tmishdagi zaraarlarni o’rnini to’ldirish va Yerning tabiiy resurslari saqlashdan iborat. Yashil texnologiya va qayta tiklanadigan energiyalarga investitsiya kiritish hamda boshqa projeklarni qo’llab-quvvatlash orqali, investorlar zaharli gazlarni kamaytirishga, tabiiy resurslarni saqlab qolishga va yuz berishi mumkin bo’lgan xavfli ob-havo o’zgarishlarini oldini

olishga hissa qo'shadilar. Shu sababli, xalqaro miqyosda bu juda dolzarb hisoblanadi va shu sababli ko'plab katta investitsiyalar shunga qaratilmoqda

MULOHAZA VA TAHLILAR

Iqlim o'zgarishi hal qiluvchi siyosiy va iqtisodiy muammoga aylangan ekan, butun dunyoda hukumatlar, sarmoyadorlar va korporatsiyalar iqlim inqiroziga javoban harakat qila boshladi. Jumladan, yashil texnologiyalar va qayta tiklanadigan energiyalar uchun kiritilgan investitsiyalar soni yildan-yilga oshib bormoqda. G20 hisob-kitobiga ko'ra kelgusi 15 yil ichida global barqaror rivojlanish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurash bilan bog'liq maqsadlarga erishish uchun 90 trilion dollarlik investitsiyalar kerak bo'ladi. Xalqaro energetika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2035-yilga borib energetika sohasiga jami 48 trilion dollarlik investitsiya kerak bo'ladi. Kelgusi o'n yilliklarda energiya ta'minotiga 1.6 trilion dollar miqdordagi yillik investitsiyalar barqaror o'sib, ikki trilion dollargacha o'sishi bashorat qilinmoqda. Shuningdek, Yevropa tiklanish va Taraqqiyot banki 2025-yilgacha iqlim va boshqa ekologik maqsadlarga 50% dan ko'proq mablag' ajratish majburiyatini olgan. Ushbu yo'lda boshqa ko'plab xususiy investitsiyalarni jalb qilish ham maqsad qilib olingan. Yuqoridagilarga asosan, iqtisodiy o'sishning an'anaviy modelidan yashil modeliga o'tish butun dunyo bo'ylab global tendensiya bo'lib, uning doirasida yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishga erishish vositasi sifatida e'tirof etilmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalar ta'rifi – bu qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalar moliyaviy resurslarni qayta tiklanadigan energiya manbalaridan energiya ishlab chiqaradigan loyihalar, kompaniyalar va texnologiyalarga taqsimlashni anglatadi.¹ Bu manbalarga quyosh, shamol, gidroenergetika, biomassa, bioenergiya, geotermal va okean energiyasi kiradi. Qayta tiklanadigan energetikaga investitsiyalar toza va barqaror energiya yechimlarini ishlab chiqish va o'sishini qo'llab-quvvatlash, qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytirish, iqlim o'zgarishi ta'sirini yumshatish hamda toza energiya sohasida iqtisodiy o'sishni va yangi ish o'rinlarini yaratishni rag'batlantirishga qaratilgan. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalar turlari. Masalan, quyosh energiyasi (fotovoltaik (PV) tizimlar). Quyosh panellari sifatida ham tanilgan fotovoltaik (PV) tizimlar quyosh nurini to'g'ridan-to'g'ri elektr energiyasiga aylantiradi. Ular arzonligi va samaradorligini oshirish tufayli investorlar uchun eng maqbul tanlovga aylandi. Bugungi kunda juda ko'p dunyo mamlakatlari quyosh panellaridan foydalanishga o'tmoqda, bunda davlat ham qo'llab-quvvatlagan holda bir qancha yengilliklar ya'ni soliqlardan qisman ozod qilish yoki ketadigan sarf-xarajatlarni qisman qoplab berish kabi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasiga ham ko'plab investorlar, Xitoy, Isroil va BAA kabi davlatlardan shu kabi investitsiyalar kiritilmoqda. Masalan, Konsentrlangan quyosh energiyasi (CSP) - konsentrlangan quyosh energiyasi (CSP) tizimlari quyosh nurini kichik maydonga qaratish uchun nometall yoki linzalardan foydalanadi va keyin elektr energiyasini

ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. CSP PV tizimlariga nisbatan yuqori boshlang'ich narxiga ega bo'lsada, u quyosh porlamagan paytda ham energiya ishlab chiqarish imkonini beruvchi energiyani saqlash imkoniyatini taqdim etadi. Shamol energiyasi (quruqlikdagi shamol stansiyalari). Quruqlikdagi shamol fermalari shamol kuchidan katta turbinalar yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun foydalanadi. O'rnatish va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari pastligi sababli ular ko'pincha offshor shamol fermalariga qaraganda ancha tejamkor. Quruqlikdagi shamol fermalari xususiy va institutsional investorlar uchun mashhur sarmoyaviy tanlov bo'lib kelgan, chunki ular jozibador daromad keltiradi va qayta tiklanadigan energiya portfelini diversifikatsiya qilishga hissa qo'shadi. Offshore shamol fermalari - offshore shamol fermalari shamol tezligi odatda yuqoriroq va barqarorroq bo'lgan okeanda joylashgan. Garchi bu loyihalar quruqlikdagi shamol fermalariga nisbatan yuqori dastlabki xarajatlarga ega bo'lsa-da, ular o'rnatilgan quvvatga ko'proq elektr energiyasi ishlab chiqarishi mumkin. Kichik GESlar - daryo oqimining bir qismini turbina orqali o'tkazish orqali elektr energiyasi ishlab chiqaradigan kichik gidroelektrostansiyalar, shuningdek, daryoning oqadigan stansiyalari deb ham ataladi. Bu zavodlar odatda katta hajmdagi to'g'onlarga nisbatan kamroq atrof-muhitga ta'sir qiladi va mahalliy investorlar uchun qulayroq bo'lishi mumkin. Nasosli saqlash inshootlari - nasosli omborxonalar suvni yuqori suv omboriga quyish orqali kam talab davrida ishlab chiqarilgan ortiqcha elektr energiyasini saqlaydi. Elektr energiyasiga talab yuqori bo'lgan davrda suv elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun turbinalar orqali chiqariladi. Biomassa va bioenergiya (qattiq biomassa)- yog'och, qishloq xo'jaligi qoldiqlari va maxsus energiya ekinlari kabi qattiq biomassa issiqlik yoki elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun yoqilishi mumkin. Qayta tiklanadigan energiyaning ushbu shakli, ayniqsa, biomassa resurslari ko'p bo'lgan hududlarda dolzarbdir. Biomassa elektr stansiyalari va biomassa xom ashyosini yetkazib berish zanjiriga sarmoya kiritish imkoniyatlari mavjud. Biogaz - biogaz qishloq xo'jaligi chiqindilari, oziq-ovqat chiqindilari va kanalizatsiya loylari kabi organik materiallarni anaerobik hazm qilish natijasida hosil bo'ladi. U issiqlik, elektr energiyasi yoki transport yoqilg'isi sifatida ishlatilishi mumkin. Biogaz loyihalariga investitsiyalar toza energiya ishlab chiqarish bilan birga chiqindilarni boshqarish muammolarini hal qilishga yordam beradi. Fotoalbom yoqilg'i investorlari barcha ma'lum bo'lgan shartnomalarga asoslangan ISDS holatlarining 15% dan ortig'ini boshladilar. Yaqinda mashhur misol - RWE Niderlandiyaga qarshi ishi. Gollandiyadagi ko'mir yoqilg'isi elektr stantsiyalari egasi bo'lgan nemis energetika kompaniyasi RWE mamlakatning Parij kelishuvi bo'yicha majburiyatlariga muvofiq 2030 yilgacha elektr energiyasi uchun ko'mir yoqishni taqiqlash to'g'risidagi qaroridan keyin hukumatga da'vo qildi. Qayta tiklanadigan energiya ham qonuniy diqqat markazida. Kamida 8% hollarda toza energiya uchun imtiyozlarni qisqartirish bilan bog'liq. Bu ko'pincha tariflarni to'lash

bilan bog'liq - qayta tiklanadigan energiya narxlarini yanada raqobatbardosh qilish uchun foydalaniladigan siyosat mexanizmi - quyosh energiyasiga investitsiyalarni ko'paytirish uchun ishlatiladigan siyosat mexanizmi. Bunday holatlardan biri Infracapital Ispaniyaga qarshi. Ko'rsatilgan ishlar rivojlangan mamlakatlarga nisbatan qo'zg'atilgan bo'lsa-da, rivojlanayotgan davlatlar uchun ham xuddi shunday xavf mavjud. Amaldagi IAlarning qariyb 85% kamida bitta rivojlanayotgan mamlakatni o'z ichiga oladi va ularning hukumatlari uchun ISDS orqali amalga oshirilishi mumkin bo'lgan majburiy majburiyatlarni yaratadi. Bioyoqilg'i, shu jumladan etanol va biodizel biomassa xom ashyosidan ishlab chiqariladi va transportda qazib olinadigan yoqilg'iga muqobil sifatida ishlatilishi mumkin. An'anaviy bioyoqilg'ilarga nisbatan atrof-muhitga kamroq ta'sir ko'rsatadigan ilg'or bioyoqilg'i ishlab chiqarish, shuningdek, bioyoqilg'i ishlab chiqarish va tarqatish infratuzilmasi uchun investitsiya imkoniyatlari mavjud. Geotermal energiya - geotermal elektr stantsiyalari. Geotermal elektr stantsiyalari elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun Yerning tabiiy issiqligidan foydalanadi. Bu issiqlik er qobig'iga chuqur quduqlarni burg'ulash va issiq suv yoki bug' chiqarish orqali erishiladi. Geotermal energiya ishonchli va uzluksiz quvvat manbai bo'lib, uni jozibador investitsiya variantiga aylantiradi. Yangi geotermal elektr stantsiyalarini rivojlantirish va mavjud quvvatlarni kengaytirish imkoniyatlari mavjud. Geotermal issiqlik nasoslari. Geotermal issiqlik nasoslari binolarni isitish va sovutish uchun Yer yuzasining barqaror haroratidan foydalanadi. Ushbu tizimlar isitish va sovutish bilan bog'liq energiya sarfini va issiqxona gazlari chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Geotermal issiqlik nasoslariga investitsiya imkoniyatlari tizimni o'rnatish, texnik xizmat ko'rsatish va samaradorlikni oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalarga ta'sir etuvchi omillar. Hukumat siyosati va imtiyozlari. Tariflar qayta tiklanadigan manbalardan ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun kafolatlangan narxni ta'minlaydi, loyiha ishlab chiquvchilar uchun barqaror daromadni ta'minlaydi. Ushbu tariflar moliyaviy xavfni kamaytirish va bashorat qilinadigan daromadlarni taklif qilish orqali qayta tiklanadigan energiya loyihalariga sarmoya kiritishni rag'batlantirishi mumkin. Qayta tiklanadigan portfel standartlari. Qayta tiklanadigan portfel standartlari (RPS) kommunal xizmatlardan elektr energiyasining ma'lum foizini qayta tiklanadigan manbalardan olishlarini talab qiladi. Ushbu siyosat toza energiyaga talabni yaratish orqali qayta tiklanadigan energiya loyihalariga sarmoya kiritishi mumkin. Soliq imtiyozlari va subsidiyalar. Hukumatlar qayta tiklanadigan energiya loyihalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalar taklif qilishlari mumkin. Ushbu imtiyozlar loyihalarning boshlang'ich narxini pasaytirib, ularni investorlar uchun yanada jozibador qiladi. Texnologik yutuqlar (yashil texnologiyalari - quyosh panellari va shamol turbinalari kabi qayta tiklanadigan energiya texnologiyalaridagi yutuqlar qayta

tiklanadigan energiya loyihalari rentabelligini oshirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ushbu loyihalarni investorlar uchun yanada jozibador qiladi. Shuningdek, energiyani saqlash yechimlari, batareyalar va nasosli saqlash kabi energiyani saqlash texnologiyalaridagi ishlanmalar qayta tiklanadigan energiya manbalari bilan bog'liq uzilishlar bilan bog'liq muammolarni hal qilishga yordam beradi. Saqlash hajmining oshishi qayta tiklanadigan energiya loyihalarini yanada ishonchli va investorlar uchun jozibador qiladi. Keyingisi esa ekologik va ijtimoiy mulohazalar. Masalan, iqlim o'zgarishini yumshatish ya'ni qayta tiklanadigan energiya loyihalariga investitsiyalar issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatish bo'yicha global sa'y-harakatlarga hissa qo'shadi. Investorlar ushbu loyihalarga o'zlarining ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) strategiyasining bir qismi sifatida ustuvorlik berishi mumkin. Ekologik va ijtimoiy mulohazalar. Iqlim o'zgarishini yumshatish bu qayta tiklanadigan energiya loyihalariga investitsiyalar issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatish bo'yicha global sa'y-harakatlarga hissa qo'shadi. Investorlar ushbu loyihalarga o'zlarining ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) strategiyalarining bir qismi sifatida ustuvorlik berishi mumkin. Energiya xavfsizligi - qayta tiklanadigan energetika loyihalari mamlakatning import qilinadigan qazib olinadigan yoqilg'iga qaramligini kamaytirish orqali energiya xavfsizligini oshirishi mumkin. Bu qayta tiklanadigan energiyaga davlat va xususiy sektor investitsiyalari uchun rag'batlantiruvchi omil bo'lishi mumkin. Ish o'rinlarini yaratish. Qayta tiklanadigan energiya loyihalari ko'pincha mahalliy iqtisodiyotda qurilish va foydalanish jarayonida ish o'rinlarini yaratadi. Bu ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan yoki sanoat rivojlanmagan hududlarda investitsiyalarning muhim omili bo'lishi mumkin. Bozor kuchlari. Qayta tiklanadigan texnologiyalar xarajatlarini kamaytirish. Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari xarajatlari vaqt o'tishi bilan kamayib bordi, bu esa ushbu loyihalarni an'anaviy qazib olinadigan yoqilg'iga asoslangan energiya ishlab chiqarish bilan raqobatbardoshroq qiladi. Bu tendentsiya davom etishi mumkin, bu esa qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalarni kelajakda yanada jozibador qiladi. Toza energiyaga talabning ortishi. Qazib olinadigan yoqilg'ining atrof-muhitga ta'siri haqida xabardorlik oshgani sayin, toza, qayta tiklanadigan energiya manbalariga talab ortib bormoqda. Bu talab qayta tiklanadigan energiya loyihalariga sarmoya kiritishi mumkin, chunki korxonalar va iste'molchilar uglerod izlarini kamaytirishga intilishadi. Qayta tiklanadigan texnologiyalar xarajatlarini kamaytirish. Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari xarajatlari vaqt o'tishi bilan kamayib bordi, bu esa ushbu loyihalarni an'anaviy qazib olinadigan yoqilg'iga asoslangan energiya ishlab chiqarish bilan raqobatbardoshroq qiladi. Bu tendentsiya davom etishi mumkin, bu esa qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalarni kelajakda yanada jozibador qiladi. Toza energiyaga talabning ortishi. Qazib olinadigan yoqilg'ining atrof-muhitga ta'siri haqida xabardorlik oshgani sayin,

toza, qayta tiklanadigan energiya manbalariga talab ortib bormoqda. Bu talab qayta tiklanadigan energiya loyihalariga sarmoya kiritishi mumkin, chunki korxonalar va iste'molchilar uglerod izlarini kamaytirishga intilishadi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalarning ijobiy va salbiy tomonlari. Normativ va siyosatdagi noaniqliklar. Hukumat siyosati va qoidalaridagi o'zgarishlar qayta tiklanadigan energiya loyihalarining hayotiyliigi va rentabelligiga ta'sir qilishi mumkin. Investorlar potentsial o'zgarishlar haqida xabardor bo'lishlari va ularning investitsiyalariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ko'rib chiqishlari kerak. Infratuzilma va tarmoq integratsiyasi muammolari. Qayta tiklanadigan energiya manbalarini mavjud elektr tarmoqlariga integratsiya qilish murakkab va qimmatga tushishi mumkin. Investorlar tarmoq integratsiyasi bilan bog'liq potentsial muammolarni, jumladan, yangi elektr uzatish liniyalari, tarmoqni yangilash va energiya saqlash yechimlariga bo'lgan ehtiyojini hisobga olishlari kerak. Qayta tiklanadigan texnologiyalar xarajatlarini kamaytirish. Qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari xarajatlari vaqt o'tishi bilan kamayib bordi, bu esa ushbu loyihalarni an'anaviy qazib olinadigan yoqilg'iga asoslangan energiya ishlab chiqarish bilan raqobatbardoshroq qiladi. Bu tendentsiya davom etishi mumkin, bu esa qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalarni kelajakda yanada jozibador qiladi. Toza energiyaga talabning ortishi. Qazib olinadigan yoqilg'ining atrof-muhitga ta'siri haqida xabardorlik oshgani sayin, toza, qayta tiklanadigan energiya manbalariga talab ortib bormoqda. Bu talab qayta tiklanadigan energiya loyihalariga sarmoya kiritishi mumkin, chunki korxonalar va iste'molchilar uglerod izlarini kamaytirishga intilishadi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalarning ijobiy va salbiy tomonlari. Normativ va siyosatdagi noaniqliklar. Hukumat siyosati va qoidalaridagi o'zgarishlar qayta tiklanadigan energiya loyihalarining hayotiyliigi va rentabelligiga ta'sir qilishi mumkin. Investorlar potentsial o'zgarishlar haqida xabardor bo'lishlari va ularning investitsiyalariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ko'rib chiqishlari kerak. Infratuzilma va tarmoq integratsiyasi muammolari. Qayta tiklanadigan energiya manbalarini mavjud elektr tarmoqlariga integratsiya qilish murakkab va qimmatga tushishi mumkin. Investorlar tarmoq integratsiyasi bilan bog'liq potentsial muammolarni, jumladan, yangi elektr uzatish liniyalari, tarmoqni yangilash va energiya saqlash yechimlariga bo'lgan ehtiyojni hisobga olishlari kerak. Vaqtinchalik va ishonchlilik tashvishlari. Quyosh va shamol kabi ba'zi qayta tiklanadigan energiya manbalari vaqti-vaqti bilan bo'lib, ob-havo sharoitlariga bog'liq. Bu barqaror va ishonchli elektr ta'minotini ta'minlashda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Investorlar uzilishlar bilan bog'liq potentsial risklarni baholashlari va energiyani saqlash yoki investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilish kabi ushbu xavflarni yumshatish variantlarini o'rganishlari kerak. Yerdan foydalanish va atrof-muhitga ta'sir qilish masalalari. Qayta tiklanadigan energiya loyihalari yerdan foydalanish va atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatishi

mumkin, ayniqsa gidroelektr to'g'onlari va shamol stansiyalari kabi yirik loyihalarda. Investorlar ushbu ta'sirlarni sinchkovlik bilan baholashlari va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni minimallashtirish uchun mahalliy hamjamiyat va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilishlari kerak. Bozor raqobati va to'yinganligi. Qayta tiklanadigan energiya bozori o'sishi bilan loyiha ishlab chiquvchilari, texnologiya provayderlari va investorlar o'rtasida raqobat kuchayishi mumkin. Bu bozorning to'yinganligiga va investitsiya daromadining pasayishiga olib kelishi mumkin. Investorlar bozor sharoitlarini sinchkovlik bilan tahlil qilishlari va raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolish uchun rivojlanayotgan bozorlar yoki sohalarda imkoniyatlarni izlashlari kerak. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga muvaffaqiyatli investitsiyalar strategiyasini alohida ta'kidlash lozimdir. Investitsion portfelning diversifikatsiyasi Turli xil qayta tiklanadigan energiya loyihalari va texnologiyalariga sarmoya kiritish alohida loyihalar va bozor tebranishlari bilan bog'liq xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Diversifikatsiya investitsiyalardan yuqori daromad olish imkoniyatini ham oshirishi mumkin. Uzoq muddatli o'sish potentsialiga e'tibor qaratish lozimdir. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalar ko'pincha uzoq muddatli istiqbolni talab qiladi, chunki loyihalar uzoq rivojlanish muddatlariga ega bo'lishi mumkin va daromadlar bir necha yil davomida amalga oshirilmasligi mumkin. Investorlar qisqa muddatli foyda izlashdan ko'ra, loyihalar va texnologiyalarning uzoq muddatli rivojlanish salohiyatiga e'tibor qaratishlari kerak. Loyihani ishlab chiqishda faol ishtirok etish. Investorlar dastlabki rejalashtirishdan tortib, qurilish va foydalanishgacha bo'lgan loyihani ishlab chiqishda faol ishtirok etish orqali muvaffaqiyatli investitsiyalar ehtimolini oshirishi mumkin. Bunday ishtirok etish loyihalarning yaxshi boshqarilishini va investorning maqsadlariga javob berishiga yordam beradi. Mahalliy hamjamiyat va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik. Mahalliy hamjamiyatlar va manfaatdor tomonlar bilan yaqindan hamkorlik qilish potentsial ijtimoiy va ekologik muammolarni hal qilishga yordam beradi va loyihaning muvaffaqiyati imkoniyatlarini oshiradi.³ Ushbu hamkorlik loyihalarning uzoq muddatli barqarorligini oshirishi va mahalliy yordamni keltirib chiqarishi mumkin. Innovatsion moliyalashtirish modellarini qabul qilish. Davlat-xususiy sheriklik yoki kraudfanding kabi innovatsion moliyalashtirish modellarini o'rganish qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilish va qayta tiklanadigan energiya loyihalari bilan bog'liq moliyaviy xavfni kamaytirishga yordam beradi. Shu o'rinda qayta tiklanadigan energiya resurslariga investitsiya kiritishda duch kelishi mumkin bo'lgan yana bir muammo deb kam taraqqiy etgan davlatlarning suverentetiga tahdid solishi mumkin bo'lgan ehtimoli bor xavflar aytiladi. Ammo doimiy suverentitet va energiya xavfsizligi bunga to'siq bo'lolmauydi, ikkinchidan esa, qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarishning xalqaro maqsadlari importga qaram davlatlar uchun davlat suverentetiga tahdid solmasdan energiya xavfsizligini yaxshiolishga yordam beradi.

Ya'ni davlat suverenteti xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridir. Energetika faoliyatida agar xalqaro huquq normalarida taqiqlanmagan bo'lsa, barcha davlat o'z yo'nalishini belgilab olishi mumkin. Ammo bu quyidagi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin:

- 1) mohiyatan ichki muammolarni xalqarolashtirish
- 2) tabiiy resurslar ustidan doimiy hukmronlik
- 3) xalqaro huquq tamoyillari, masalan, zarar bermaslik normalarini buzish.

Ammo tabiiy resurslar ustidan suverenteti doimiy cheksiz emas, balki energiya ishlab chiqarishga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan ekologik majburiyatlarga asta-sekin singib bormoqda. Shunday qilib, xalqaro huquq uchun energiya ta'minoti aralashmaslikni tartibga solish tabiiy evolyutsiyadir. Davlatlar odatda ichki yurisdiksiyaga tegishli bo'lgan masalalar bo'yicha muntazam ravishda xalqaro shartnomalar tuzadi. Amalda, bunday ixtiyoriy harakatlar huquqiy suverentitetni kamaytirmasdan, davlatning hatti-harakatlariga to'sqinlik qilmoqda. Agar qayta tiklanadigan energiya bo'yicha majburiyatlar xalqaro miqiyosda o'rnatilishi kerak bo'lsa, davlatlar moddiy huquq bo'yicha chora ko'rish kerak.

Xulosa

Qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalar global toza, barqaror va ishonchli energiya manbalariga o'tishni tezlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Toza energiyaga bo'lgan talab o'sishda davom etar ekan, texnologiya va qo'llab-quvvatlovchi hukumat siyosati bilan bir qatorda qayta tiklanadigan energiya sektorida jozibador daromad va uzoq muddatli o'sish potentsiali kuchliligicha qolmoqda. Qayta tiklanadigan energetika investitsiyalarining kelajagi porloq va bu sektorga innovatsiyalar va investitsiyalar davom etishi kelajak avlodlar uchun yanada yashil, barqaror dunyoni barpo etishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, xalqaro investitsiya huquqi investitsiya shartnomalarida mavjud bo'lgan asosiy majburiyat orqali qayta tiklanadigan energiya bo'yicha VTO investorini himoya qilishning muhim chorasini ta'minlaydi. Amalga oshirish to'g'risidagi shartnomada ko'rsatilgan kafolatlarning bajarilmasligi adolatli va qonuniy munosabtda bo'lishi lozim. Investitsion shartnomalarda topilgan IIL himoyasi investorlarni soliqlarning oshishidan himoya qilmasligi mumkin. Ushbu sektorga ko'pgina shartnomalar bilan himoyalangan hududlardan tashqari albatta. Ammo boshqa bir tomonlama o'zgarishlar haqida qaror qabul qilish mumkin. Arbitrlar shartnomalarning buzilishini tashkil etuvchi shartnomalar davolari bo'yicha qaror qabul qiladilar. Soyabon bandlarida shartnoma himoyasi ostida shartnoma buzilishiga olib keladigan yo'lni tanlaydi. Umumiy xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qayta tiklanadigan nerergiya oid investitsiya shartnomalari juda murakkab va bugungi kundagi eng keng tarqalgan investitsiya shartnomasidir. Bir so'z bilan aytganda investitsiya shartnomasi, qabul qiluvchi davlatning investitsiya shartnomasining ishtirokchisi bo'lishi qayta tiklanadigan

energiya inventoriga kafolat o'lchovini beradi, chunki ikkilasi ham hali ham hakamlar tomonidan beriladigan mukofot orqali o'z kapitalining o'lchovini qoplashi mumkin.

References:

- 1) Hammoudeh, S., Shahzad, S.J.H., Wang, S., Wei, Y. (2019), Return and volatility connectedness between stock markets and macroeconomic factors in the G7 countries. *Journal of Systems Science and Systems Engineering*, 28, 1-36.
- 2) Arshanapalli, B., Doukas, J. (1993), International stock market linkages: Evidence from the pre-and post-October 1987 period. *Journal of Banking and Finance*, 17(1), 193-208.
- 3) Ashfaq, A., Ianakiev, A. (2018), Features of fully integrated renewable energy atlas for Pakistan; wind, solar and cooling. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 97, 14-27. Assadi, M.R., Ataebi, M., Ataebi, E.S., Hasani, A. (2022),